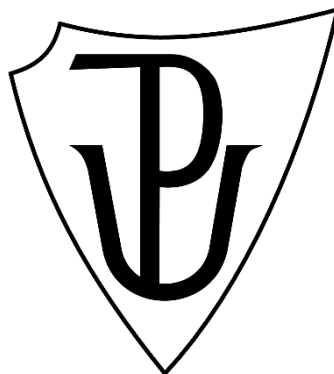

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

**Environmentální vzdělávání ve vybraných základních školách okresu
Rychnov nad Kněžnou**

Bakalářská práce

Nela Rohlenová

Vedoucí práce: Eva Žwaková, Mgr.

Olomouc 2021

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: Nela Rohlenová

Název bakalářské práce: Environmentální vzdělávání ve vybraných základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou

Pracoviště: Katedra rozvojových a environmentálních studií

Vedoucí bakalářské práce: Eva Žwaková, Mgr.

Rok obhajoby bakalářské práce: 2021

Abstrakt:

Bakalářská práce se zabývá environmentálním vzděláváním na dvou vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Hlavním cílem je analýza environmentální výchovy ve vzdělávání na prvním stupni dvou základních škol. Práce se bude skládat z teoretické a praktické části. Teoretická část bude zpracovávána pomocí rešeršně-kompilační metody, kde bude zastoupena zejména práce s odbornou literaturou. Teoretická část má několik kapitol. První kapitola vysvětluje základní pojmy, které s tématem souvisí, definici a cíle environmentální výchovy. Další kapitoly obsahují historii environmentální výchovy v České republice, co je environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO). Praktická část má dva oddíly. Prvním je rozhovor s učiteli ve vybraných školách. Dalším pak rozbor školního vzdělávacího programu (ŠVP) pro první stupeň se zaměřením na environmentální výchovu jako průřezové téma.

Klíčová slova: environmentální výchova, základní školy, první stupeň

Bibliographical Identification

Author's first name and surname: Nela Rohlenová

Title of the bachelor's thesis: Environmental education in selected elementary schools in district Rychnov nad Kněžnou

Supervisor: Eva Žwaková, Mgr.

Year of the bachelor's thesis defence: 2021

Abstract:

The bachelor thesis deals with an environmental education within two selected elementary schools in the district of Rychnov nad Kněžnou. The main target is an analysis of the environmental education at two primary schools. The work consists of the theoretical and practical part. The theoretical part is processed through the literature focusing on the same topic. The terms such as an environmental education, ecological education and global education are explained among many others. The history of the environmental education in Czech Republic and the state of today's education which is called an EVVO is described in the next chapter. Practical part have two sub-parts. The first part includes an interview with teachers. The second part includes an analysis of the education program of the selected school targeting an environmental education as a subject applied within many basic school subjects.

Key words: environmental education, primary school

Čestné prohlášení

Já, Nela Rohlenová, prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala sama a veškerou použitou literaturu uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 8. 4. 2021

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Evě Žwakové, za ochotu, trpělivost a cenné rady při psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat školám a jejich pedagogům za pomoc při praktické části.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Nela ROHLENOVÁ
Osobní číslo: R18291
Studijní program: B1301 Geografie
Studijní obor: Environmentální studia a udržitelný rozvoj
Téma práce: Environmentální vzdělání ve vybraných základních školách okresu Rychnov nad Kněžnou
Zadávací katedra: Katedra rozvojových a environmentálních studií

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce se zabývá environmentálním vzděláním na dvou vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Hlavním cílem je analyzovat environmentální výchovu ve vzdělávání na prvním stupni ZŠ ve vybraných školách v okrese Rychnov nad Kněžnou. Práce se bude skládat z teoretické a praktické části. Teoretická část bude zpracována pomocí rešeršné/kompilační metody, kde bude zastoupena zejména práce s odbornou literaturou – př. níže. Budou zde vysvětleny pojmy jako environmentální výchova, ekologická výchova, environmentalismu a další. Dále bude popsána historie vzniku environmentální výchovy v České republice a její současná podoba. Praktická část využije metodu didaktického testu, který zjistí, jaké znalosti z oboru environmentální výchovy žáci mají, a metodu rozhovorů s učiteli, kteří na základních školách zařazují environmentální výchovu do svých předmětů.

Stěžejní cíl

Analýza environmentální výuky ve vybraných školách v okrese Rychnov nad Kněžnou.

Vedlejší cíle

Porovnání, zda škola s alternativním přístupem ke vzdělání má odlišnou environmentální výchovu oproti škole s klasickým přístupem.

Zda jsou dané cíle environmentální výchovy naplňovány.

Výzkumné metody

Didaktický test, kde se budou zjišťovat znalosti ohledně témat environmentální výchovy.

Rozhovor s učiteli

Rozsah pracovní zprávy: 10-15 tisíc slov

Rozsah grafických prací: dle potřeby

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam doporučené literatury:

- 1) DLOUHÁ, Jana. *Environmentální vzdělání v České republice úlohy po roce 1989*. Online. Dostupný z: http://www.czpa.uni.cz/knihovna/publikace/JnD_Dejiny_EV.htm
- 2) MACHAL, A. *Malý ekologický a environmentální slovníček*. Brno: Rezekvítek, 2006. 55 s. ISBN 80-86626-08-3
- 3) Jančaříková, K. (2009) "Environmental education at lower primary school level?", *Enviogogika*. Praha, Czech Republic, 4(3). doi: 10.14712/18023061.141. Dostupné na <https://doi.org/10.14712/18023061.141>
- 4) *Ministerstvo životního prostředí České republiky*. Cíle a indikátory pro environmentální vzdělání, výchovu a osvětu v České republice. 2011 [online]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/cile_indikatory_ervo_dokument

- 5) *Ministerstvo životního prostředí České republiky. Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016?2025. 2016 [online]. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/statni_program_evo_ep_2016_2025*
- 6) ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007. ISBN 9788073151478

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Eva Žvaková**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: **7. května 2020**
Termín odevzdání bakalářské práce: **25. dubna 2021**

LS.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 7. května 2020

Obsah

Seznam zkratk	9
Seznam grafů a tabulek	9
Úvod.....	10
Cíle práce a metodologie.....	12
1 Co je environmentální výchova?.....	13
2 Historie environmentální výchovy	15
3 Směry environmentální výchovy	18
4 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta	22
5 Průřezová témata ve školním vzdělávacím programu	28
7 Praktická část	36
8 Komparativní analýza školního vzdělávacího programu s ohledem na průřezové téma environmentální výchova	37
9 Dotazníkové šetření	41
Diskuze a doporučení	45
Závěr	48
Seznam použité literatury.....	49
Seznam internetových zdrojů.....	50
Seznam příloh.....	53

Seznam zkratek

ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika
EV	Environmentální výchova
EVVO	Environmentální vzdělání, výchova a osvěta
GRV	Globální rozvojové vzdělání
IUCN	Mezinárodní svaz ochrany přírody
MŠ	Mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
PT	Průřezová témata
RVP	Rámcově vzdělávací program
RVP ZV	Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání
ŠVP	Školní vzdělávací program
TIS	Nezávislé sdružení přátel přírody
UNESCO	Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu
WWF	Světový fond přírody (World Wide Fund for Nature)
ZŠ	Základní škola

Seznam grafů a tabulek

Tabulka 1: Oblasti kompetencí a jejich rámcové cíle	23
Tabulka 2: Počet žáků na škole (A) ve školním roce 2020/2021.....	33
Tabulka 3: Počet žáků na škole (B) ve školním roce 2020/2021.....	35
Tabulka 4: Začlenění tematických okruhů EV do předmětů školy (A)	38
Tabulka 5: Začlenění tematických okruhů EV do předmětů školy (B)	40

Úvod

„Neučíme pro minulost ani současnost, ale pro budoucnost.“

[ČINČERA J., Environmentální výchova od cílů k prostředkům, strana 7]

Téma bakalářské práce je „Environmentální vzdělávání ve vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou“. Toto téma jsem si zvolila po předchozí zkušenosti se studiem na základní škole, kde podle mého názoru byla environmentální výchova málo obsažené téma ve většině vyučovacích předmětů. Na prvním stupni základní školy se učivo dotýkalo environmentální výchovy pouze okrajově, na druhém stupni se situace trochu zlepšila. Zlom přišel až na čtyřletém gymnáziu, kde se objevila témata jako ekologické globální problémy, ekologické organizace atp. Na jejich základě jsem začala rozvíjet svůj zájem o environmentální výchovu na školách. Zajímá mě, zda se situace na základních školách zlepšila od doby, kdy jsem ji sama navštěvovala. Zda se environmentální výchova více vyučuje, kolik je pro ni prostoru ve školních vzdělávacích programech nebo zda tento prostor vůbec je.

V dnešní době se čím dál více věnuje pozornost environmentálním problémům, jak v odborných kruzích, tak i ve veřejných informačních kanálech. Čím dál častěji lidé slýchají o klimatických změnách, tání ledovců, smogu a o podobných tématech souvisejících s environmentalismem a lidé si začínají uvědomovat, že musí nastat změna v jejich interakci směrem k životnímu prostředí. A kde jinde by se lidé, potažmo tedy děti, měly naučit o ochraně životního prostředí a působení lidské činnosti na životní prostředí než právě na základních školách, kde se formuje lidské chování, návyky a záliby.

Úkolem bakalářské práce je analýza školních vzdělávacích programů a následné porovnání školních vzdělávacích programů na dvou vybraných školách. Psaní bakalářské práce zkomplikovala pandemie covid-19. Nastalá omezení znemožnila aktivní přímou komunikaci s učiteli vybraných škol. Vzhledem k náročnosti situace a snaze ochránit zdraví své i dotčených osob, jsem při psaní práce využívala primárně zdrojů dostupných online.

Nejprve jsou v teoretické části práce vysvětlena základní témata. V první kapitole je vyloženo, kde se vzala environmentální výchova a rekapitulovány její obecné cíle. Druhá kapitola popisuje historii environmentální výchovy na území České republiky

před rokem 1989 a po roce 1989, který je milníkem jak v historii naší země, tak přeneseně také v environmentální výchově. Třetí kapitolou jsou směry environmentální výchovy. V nich je mnoho odvětví, ale v práci pracuji se dvěma nejrozšířenějšími, a to ekologickou výchovou a globální (rozvojovou) výchovou. Ve čtvrté kapitole je objasněno sousloví environmentální vzdělání, výchova a osvěta (EVVO) jako národní strategie. Nejprve je čtenář seznámen se základním vymezením tohoto pojmu. Poté je představeno EVVO pro Královéhradecký kraj, kde se nachází školy, které jsou vybrané pro následující praktickou část. Environmentální výchova jako průřezové téma školních vzdělávacích programů je obsažena v páté kapitole. Environmentální výchova v dnešní době musí být obsažena ve školních vzdělávacích programech (ŠVP), a to konkrétně v průřezových tématech, která propojují informace mezi předměty a běžným životem.

Od šesté kapitoly začíná tzv. praktická část práce, která má dva oddíly. Nejprve jsou stanovena kritéria, podle nichž budou vyhledávány informace v ŠVP vybraných škol. Nejprve bude zpracována komparativní obsahová analýza ŠVP obou institucí s ohledem na environmentální výchovu. Druhým oddílem praktické části je analýza rozhovoru s učiteli, kteří učí na těchto školách. Ty se týkaly podrobnějších informací o environmentální výchově, které nebyly nalezeny v ŠVP, aby byl představen ucelenější pohled na EV.

Závěr práce je věnován celkovému shrnutí výsledků výzkumu. Zahrnuje také diskusi a doporučení pro jednotlivé školy a další výzkum, který vychází z provedené analýzy a z jejích závěrů.

Cíle práce a metodologie

Cíle práce

Hlavním cílem bakalářské práce je představení environmentální výchovy jako průřezového tématu školního vzdělávacího programu a komparativní obsahová analýza environmentální výchovy na prvním stupni dvojice vybraných základních škol okresu Rychnov nad Kněžnou. Autorka se snaží zejména porovnat, zda se na základní škole s alternativním přístupem¹ ke vzdělání liší výuka environmentální výchova, oproti environmentální výchově, která se vyučuje na základní škole s klasickým přístupem² ke vzdělání. Ačkoli by se dalo očekávat, že učební náplň všech základních škol je velmi podobná, její jednotlivé zaměření se může v mnohém lišit.

Metody

V práci je využito hned několik metod. V první, teoretické části, se práce opírá o rešeršně-kompilační metodu odborné literatury. V druhé části práce je využito hned několik metod, jak byla provedena praktická část práce. První z nich je komparativní obsahová analýza školních vzdělávacích programů (ŠVP). Konkrétně chceme analyzovat v ŠVP environmentální výchovu, která je součástí průřezových témat. Druhou je vyplnění dotazníku o podobě environmentální výchovy na zmíněných školách respondenty, a následná analýza získaných dat.

¹ **Alternativní přístup ve školství** – jako školy s alternativním přístupem jsou označovány školy, které jsou odlišné od vzdělávání nabízeného státem nebo jinými tradičními institucemi. Školy se snaží přiblížit žákům učivo formou her, diskusí, problémových úkolů. Jako i ostatní školy musí plnit rámcový vzdělávací program. Alternativní školy často používají slovní hodnocení, prostředí je přizpůsobené dětem, „učitelé“ jsou často nazýváni průvodci (Alternativní školy, 2020; Průcha, 2004)

² **Klasický přístup ve školství** – žáci jsou hodnoceni pomocí známkování na škále 1 až 5, učitelé často přistupují k dětem z pozice autority, nadřazenosti a s tím, že děti by měli přebírat jejich názory, jejich pohled na svět a musí opakovat vše, co jim v hodinách sdělí a snaží se jim předat. Využívají se zaběhlé metody vyučování, které jsou léty prověřené.

1 Co je environmentální výchova?

První kapitola práce vysvětluje, co je environmentální výchova jako „obecné téma“. Environmentální výchovu (EV) můžeme charakterizovat jako výchovu se zaměřením na životní prostředí. Dále se ale objevuje v průřezových učebních celcích, které se vyučují na základních školách jako součást rámcově vzdělávacího programu (RVP), anebo jako národní strategie, která se nazývá environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (EVVO). Všechny tyto pojmy se pokusí autorka v bakalářské práci postupně v jednotlivých kapitolách vysvětlit.

Abychom se vyhnuli v nejasnostech ve významu slov, je třeba zejména objasnit dva základní pojmy – ekologie a environmentalismus. Dle A. Máchala je ekologie „věda zkoumající vzájemné vztahy mezi živými organismy i vzájemné vztahy těchto organismů k jejich prostředí“. Další možnou definicí ekologie je „nauka o souvislostech v přírodě“ anebo „věda o ekosystémech“³ (Máchal, 2008, s.18). Environmentalistika je na rozdíl od výše uvedeného nauka, která využívá poznatků právě z oboru ekologie. Environmentalistika se tedy v porovnání s ekologií zabývá „...vztahem člověka k přírodě a k životnímu prostředí⁴, jakož i péčí o životní prostředí“ (Máchal, 2008, s. 21).

V naší společnosti pojem environmentalistika původně příliš nezlidověl, proto se hojněji užívalo spíše pojmů ekologie, ekologický a tak podobně. V posledních letech se postupně objevuje přídavné jméno environmentální, ale mnoho lidí zejména starší generace si není jisto, co si pod tímto pojmem představit, mnohdy také tápou, jak ho vyslovit, a proto slovo raději nepoužívají. Mladší generace si na tento pojem postupně zvyká a zařazuje jej do svého aktivního slovníku.

³ Ekosystém – „funkční soustava živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase.“ (Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí).

⁴ Životní prostředí – „...vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje“ (Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí).

Pojem environmentální výchova se poprvé objevil na konferenci Mezinárodní unie ochránců přírody (IUCN) v roce 1974 (Palmer 2003, in Činčera, 2007. s. 12). Environmentální výchova (z angl. Environment = životní prostředí) „*Odhaluje důsledky lidské činnosti, která působí devastaci a ohrožuje život na Zemi, ukazuje možné způsoby potřebné k dosažení pozitivních změn v životním prostředí. Vychovává k odpovědnému vztahu k přírodě a pochopení její nenahraditelné ceny pro život všech.*“ (Leblová, 2016, s.15).

1.1 Cíle environmentální výchovy

Cílů EV je opravdu mnoho a dá se říct, že různí autoři si cíle stanovili jinak. První oficiální cíl environmentální výchovy byl vytvořen na konferenci v Tbilisi, která se uskutečnila v roce 1977. Tento cíl zní takto: „*Cílem environmentální výchovy je 1. posílit naše vědomí a porozumění ekonomické, sociální a ekologické provázanosti v městských i venkovských oblastech; 2. poskytnout každému příležitost dosáhnout znalostí, hodnot, názorů odpovědnosti a dovedností k ochraně a zlepšování životního prostředí; 3. tvořit nové vzorce chování jednotlivců skupin i společnosti jako celku vstřícné k životního prostředí*“ (Tbilisi Declaration 1977 in Činčera, 2007, s.12).

Autoři odborné literatury, která se zabývá EV zformulovali časem nové znění cílů s ohledem na aktuální problémy ve společnosti určité doby. Například dle Máchala jsou cíle environmentální (ekologické) výchovy „*Zvyšovat spoluodpovědnost lidí za současný i příští stav přírody, rozvíjet tvořivost, citlivost a vstřícnost lidí k řešení problémů péče o přírodu, utvářet ekologicky příznivé hodnotové orientace, ...hledat příčiny ekologické krize a cesty k jejímu řešení*“ (Máchal, 2008, s.17). Dle Leblové má EV za cíl vytvořit u lidí pozitivní vztah k přírodě, estetické prožitky v souvislosti s přírodou, poznávání vztahů mezi přírodou a ovlivňováním lidské společnosti. Environmentální výchova by měla vybudovat u lidí správné hodnoty, postoje ke starosti o přírodu (Leblová, 2016).

Všechny cíle mají stejnou hlavní myšlenku. Pomocí EV by se měl u lidí vytvořit odpovědný vztah k životnímu prostředí (k přírodě), pochopit, jak lidská činnost negativně, ale v některých případech i pozitivně, ovlivňuje přírodu. Dále by EV měla naučit lidi řešit a předcházet ekologickým problémům

2 Historie environmentální výchovy

Druhá kapitola uvádí historii environmentální výchovy na území České republiky ve dvou časových obdobích, a to do roku 1989 a po roce 1989. Mnoho autorů (například Činčera, 2007; Jongpier, 2009; Máchal A. et al., 2012) ve své tvorbě zmiňují právě historii a vývoj ekologické/environmentální výchovy v České republice. Každý autor odborné literatury má ale jinak formulovanou historii a její vývoj.

2.1 Ekologická výchova v České republice do roku 1989

Ekologická výchova v České republice do roku 1989 měla několik etap, které byly tematicky pojmenovány podle toho, co v nich bylo předmětem zájmu vzdělávání. První etapou byla „Výchova k ochraně přírody“, která měla kořeny už v 19. století, kde začaly vznikat dětské organizace jako Skaut a Junák. Tyto dětské organizace vedly děti k ohleduplnosti k přírodě, k její ochraně a poznávání prostředí, ve kterém žijí (Činčera, 2007). Později byl zřízen lektorát ochrany přírody na Karlově Univerzitě, v roce 1920 byl zřízen lektorát i na fakultě zemědělského a lesního inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze. Po druhé světové válce byl založen věstník „Ochrana přírody“, který vydávala Státní péče o ochraně přírody a krajiny. Tento věstník se poté od roku 1952 zabýval i otázkou výchovy k ochraně přírody (Jongpeir, 2009). V šedesátých letech 20. století výchova k ochraně přírody navázala na již zmíněné organizace.

Pojem výchova k ochraně přírody začlenili do českého prostředí autoři Jan Čerovský a Eva Olšanská. K rozvoji československé ekologické výchovy přispěl časopis „ABC mladých techniků a přírodovědců“. V tomto časopise se snažili zapojovat děti do ochranné činnosti formou čtenářských klubů (Máchal A. et al. 2012). K rozvoji ekologické výchovy pomohla také akce pro mládež pod názvem „Hlídky ochránců přírody“ vyhlášená Janem Čerovským. Do výčtu organizací, které se věnovaly ochraně přírody a výchově k její ochraně, je třeba také uvést Sbor ochrany přírody při Společnosti Národního muzea v Praze. Jeho pokračovatelem byla poté v České republice organizace TIS (Jongpier, 2009).

Od 70. let se snaha vychovávat k ekologické výchově označovala jako „Výchova k péči o životní prostředí“. Tvůrci environmentální výchovy se stala občanská sdružení na ochranu přírody jako je výše zmíněný TIS, Český svaz ochránců přírody a Hnutí Brontosaurus (Činčera, 2007). V této době došlo k nárůstu zájmu o životní

prostředí. Hlavními tématy byly problémy lidstva a životního prostředí. Podstatné pro vývoj environmentálního vzdělávání byla první zpráva Římského klubu (1972), která se nazývala „Meze růstu“. Tato zpráva se v českém překladu objevila až v 80. letech, a to díky překladu Bedřicha Moldana (Máchal, 2007).

V roce 1975 vznikl metodický materiál, který umožňoval školám zařadit do běžné výuky témata jako jsou „člověk a příroda“, „přírodní zdroje“ nebo „ochrana přírody a její význam“. V tomto období byl také zaveden pojem „ekologická výchova“. Před tzv. sametovou revolucí byla ekologická výchova náplní mimoškolních aktivit. Ekologickou výchovu prováděli organizace jako domy dětí a mládeže, stanice mladých přírodovědců, letní tábory, především hnutí Pionýr (Jongpier, 2009).

2.2 Environmetální výchova v České republice po roce 1989

Po tzv. sametové revoluci r. 1989 vznikala hojně střediska ekologické/environmentální výchovy, jako například Lipka, SEVER, Sluňákov, Tereza, Paleta. V porevoluční době byly vytvořeny základní dokumenty týkající se EV. V roce 1992 vznikly dvě strategie a dva zákony, které řešily oblast environmentální výchovy. Za podpory WWF vznikla Strategie ekologické výchovy z pozice nevládních organizací ČSFR. Na ni navazovala Strategie státní podpory ekologické výchovy v České republice pro 90. léta. Byly schváleny i dva zákony, které jsou platné dodnes: zákon č. 17/1992 Sb. O životním prostředí a zákon č. 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny.

V dnešní době má environmentální výchova podporu téměř všech vlád světa. Aktéry se staly správy chráněných oblastí, ministerstvo životního prostředí a regionální samosprávy. Zájem o ni ale jeví i komerční subjekty, které mají blízko k přírodě (Činčera, 2007). V České republice MŽP koncem 90. let přestalo používat pojem ekologická výchova a začíná zavádět pojem environmentální výchova, která je zpracována do Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), o němž se více dozvíte v jedné z následujících kapitol (Máchal A. et al., 2012).

Významným mezníkem pro školství v České republice bylo v roce 2001 přijetí dokumentu s názvem Národní program rozvoje vzdělávání, tzv. Bílá kniha, vládou. Ta zapříčinila vznik Rámcového vzdělávacího programu (RVP) a vytvořila prostor pro začlenění environmentální výchovy i globálně rozvojového vzdělání do formálního vzdělávání. Hlavní změnou z hlediska environmentální výchovy bylo vymezení průřezových témat (PT), která reprezentují v RVP a v následném školním vzdělávacím programu okruhy aktuálních problémů současného světa (Máchal A. et al., 2012).

3 Směry environmentální výchovy

Environmentální výchova má několik směrů, které rozvíjejí její myšlenky, anebo přidávají nový úhel pohledu do vzdělávání a rozvíjí nové informace k větší propojenosti mezi různými sférami života. Mezi směry environmentální výchovy patří například ekologická výchova, globální výchova, výchova o Zemi, výchova k udržitelnosti, hlubinně-ekologická výchova. V práci jsou vybrány dva směry, které jsou nejčastěji využívány v našem školství, a to ekologická výchova a postupně se rozvíjející globální (rozvojová) výchova. Prvním směrem, který je nejčastěji zařazován do vzdělávání, je již zmíněná ekologická výchova, jež je v podvědomí lidí více zakořeněná. Druhým směrem je globální výchova, která se postupně začíná u nás rozvíjet a dostávat se hlavně do podvědomí učitelů, kteří získané vědomosti a informace předávají mladší generaci (Činčera, 2007).

3.1 Ekologická výchova

Pojmy environmentální výchova a ekologická výchova jsou často zaměňovány, anebo splynou v jeden pojem. Jsou ale i tací autoři, kteří mezi těmito pojmy vidí velký rozdíl ve významu. Pojem „ekologická výchova“ každý autor interpretuje jinak. Tento pojem se z tradičních a jazykových důvodů, jak už bylo zmíněno, používá synonymně s pojmem environmentální výchova. Ekologická výchova ale odráží pouze určitou její interpretaci. Dle Leblové je ekologická výchova obor, který přesahuje rámec přírodovědy a jejím základem je zkoumání vztahů mezi organismy a jejich prostředím (Leblová, 2016).

Dle Činčery, který mezi oběma výchovami rozlišuje, můžeme chápat ekologickou výchovu jako „...tradiční směr environmentální výchovy, kladoucí důraz na poznání přírody a jejich základních procesů“ (Činčera, 2007). Podle Máchala je ekologická a environmentální výchova synonymem a představuje veškeré vzdělávací úsilí, které má za cíl zvyšovat odpovědnost za stávající stav životního prostředí, tak i jeho budoucí vývoj (Máchal, 2008).

Kořeny ekologické výchovy jsou již v 19. století, kdy nejrůznější spolky začaly propagovat přírodu, její krásy a usilovaly o propagaci návyků, které přírodu mají chránit. Důležitou roli sehrály i dětské organizace jako je Skaut či Woodcraft, které vedly děti k ohleduplnosti k přírodě, k její ochraně a poznání (Činčera, 2007).

Cíle ekologické výchovy v České republice:

Cíle ekologické výchovy se měnily v průběhu let a podle toho, který autor je zformuloval a jaký měl pohled na ekologickou (environmentální) výchovu. V šedesátých letech byla cílem ekologické výchovy výchova k ochraně přírody. V osmdesátých letech byl tento nahrazen za výchovu k péči o životní prostředí. Takovým obecným záměrem je poznávání přírody (nejlépe přímo v přírodě) rozumovými prostředky. Rozpoznávat jednotlivé druhy rostlin, zvířat a rozpoznávat základní ekosystémové principy (Činčera, 2007). Dle Horké je podstatou ekologické výchovy utvářet odpovědný vztah k přírodě, vytvořit ekologicky šetrný životní styl a jednání lidí (Horká, 1996). Podle dalšího zdroje je cílem zvyšování ekologické gramotnosti. Dle D. Kvasničkové a dalších autorů je za základní ekologickou gramotnost považováno *„získávání základních znalostí a dovedností potřebných k pochopení zákonitostí vztahů člověka a biosféry⁵, k praktickému řešení ekologických problémů a ke včasné prevenci jejich vzniku, k prosazování zásad udržitelného rozvoje...“* (Máchal 2007, s. 18).

⁵ Biosféra je *„tenká blána živých organismů přizpůsobených životu ve vodě, na souši nebo ve vzduchu“* (Nováček 2010, s. 23).

3.2 Globální výchova

Jako globální výchova (angl. global education) je označován směr, který je v porovnání s ekologickou výchovou relativně nový a byl vytvořen v osmdesátých letech 20. století při univerzitě v Yorku (Anglie). Tento směr vznikl jako reakce na rychle se měnící svět a je využíván převážně v anglicky mluvících zemích. Postupem času se rozšířil i do jiných zemí světa. Do České republiky se dostal díky překladu knihy Grahama Pike a Davida Selbyho (Činčera, 2007; Máchal, 2007).

V dnešní době se v České republice už neuvádí pojem globální výchova, ale častěji se setkáme se souslovím globální rozvojová výchova pod zkratkou GRV. Globální rozvojovou výchovu můžeme definovat jako *„celoživotní vzdělávací proces, který přispívá k pochopení rozdílů a podobností mezi životy lidí v rozvojových a rozvinutých zemích a usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním a kulturním procesům, které je ovlivňují. Rozvíjí dovednosti a podporuje vytváření hodnot a postojů tak, aby lidé byli schopni a ochotni aktivně se podílet na řešení lokálních a globálních problémů.“* (Globální rozvojové vzdělání, ©2020).

Globální rozvojové vzdělávání (GRV) je provázáno a doplňuje průřezová témata, která jsou součástí rámcově vzdělávacího programu škol, a to konkrétně výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, environmentální a občanské vzdělávání. Pro všechny tyto oblasti je důležité, aby vzdělávání šlo k udržitelnému rozvoji (Globální rozvojové vzdělání, ©2020).

Podle Strategie globálního rozvojového vzdělávání a osvěty o globálních souvislostech jsou základními principy GRV holistický pohled na svět, globální odpovědnost, solidarita a sociální spravedlnost, otevřenost a kritické myšlení a participace a partnerství (Ministerstvo zahraničních věcí, 2018).

Hlavními tématy GRV jsou globalizace a vzájemná závislost jednotlivých částí světa, lidská práva, globální problémy, humanitární pomoc a rozvojová spolupráce.

Globální rozvojové vzdělávání je i součástí národní strategie globální rozvojové výchovy a osvěty o globálních souvislostech pro léta 2018–2030. Tato strategie navazuje na Strategii globálního rozvojového vzdělání pro léta 2011–2015, která byla aktualizovaná v období 2016–2017. Důraz je kladen na účinnější začlenění globálních

rozvojových témat do vzdělávání a informovanost odborné a široké laické veřejnosti o těchto tématech (Ministerstvo zahraničních věcí, 2018).

Cíle globální rozvojové výchovy v České republice:

Dnešní globálně propojený svět tíhne ke globálnímu občanství, které je také strategickou oblastí vzdělávacího programu UNESCO a má za cíl „...podpořit učící se všech věkových skupin v převzetí aktivní role, a to jak na místní, tak na globální úrovni, při utváření mírumilovnějších, tolerantních, inkluzivních a bezpečných společností“ (Fors, 2019).

Dle Strategie globální rozvojové výchovy je cílem GRV „...zajistit všem občanům přístup k informacím o globálním rozvoji, motivovat je k alternativnímu přístupu při řešení globálních výzev a vybavit je potřebnými kompetencemi, které jim pomohou podílet se na udržitelném rozvoji světa.“ (Ministerstvo zahraničních věcí, 2018, s. 2). Dle vize ve Strategii rozvojového vzdělávání a osvěty o globálních souvislostech je cílem GRV podpora schopnosti lidí, aby objektivně uměli porozumět globálním, regionálním a lokálním procesům v oblastech politické, ekonomické, sociální, environmentální a kulturní. Lidé by měli mít schopnost porozumět jejich vzájemným souvislostem a propojenosti dopadů (Ministerstvo zahraničních věcí, 2018).

4 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

Environmentální vzdělávání⁶, výchova a osvěta⁷, zkráceně EVVO, je způsob myšlení a jednání lidí, který vede k udržitelnému rozvoji⁸ a k šetrnějšímu zacházení s životním prostředím. Vláda sestavila Státní program environmentální vzdělání, výchovy a osvěty, který je vlastně klíčovou národní strategií. EVVO je i jedním z průřezových témat rámcového vzdělávacího programu, který musí být obsažen ve školním vzdělávacím programu všech škol. Ve školních vzdělávacích programech toto učení najdeme jako průřezové téma environmentální výchova (Ministerstvo životního prostředí, 2016).

Dle § 16 zákona č. 17/1922 Sb., o životním prostředí by environmentální vzdělávání, výchova a osvěta „...měla vést k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách.“

Cíle EVVO

Dle Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty a environmentálního poradenství na léta 2016–2025 je cílem v České republice „...rozvoj kompetencí potřebných pro environmentální odpovědné jednání, tj. jednání, které je v dané situaci a daných možnostech co nejpříznivější pro současný i budoucí stav životního prostředí.“ Environmentální jednání je takové jednání, které je odpovědné na osobní, občanské a profesní úrovni. Týká se především zacházení s přírodou a přírodními zdroji, spotřebitelského chování a aktivního ovlivňování svého okolí s využitím demokratických procesů a právních prostředků (Ministerstvo životního prostředí, 2011; Ministerstvo životního prostředí, 2016).

EVVO rozvíjí kompetence environmentálně odpovědného jednání hned v několika oblastech, konkrétně vztahu k přírodě, k místu, k ekologickým dějům a zákonitostem, environmentálním problémům a zákonitostem, konfliktům a připravenosti jednat ve prospěch životního prostředí.

⁶ Vzdělávání je proces směřující k rozvoji jedincových vědomostí v určitých oblastech (Jongpier, 2009).

⁷ Osvěta znamená záměrné poučení široké veřejnosti nebo určité cílové skupiny, osvěta se snaží ovlivňovat chování jedince (Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s., 2016).

⁸ Udržitelný rozvoj je „takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti bez ohrožení potřeb budoucích generací uspokojovat jejich vlastní potřeby“ (Nováček, 2010, s. 216).

Pro pět výše zmíněných oblastí kompetencí je stanoveno několik rámcových cílů, které společně vytváří soubor žádoucích znalostí, dovedností, schopností a postojů, kterých by mělo být prostřednictvím EVVO dosahováno.

Tabulka 1: Oblastí kompetencí a jejich rámcové cíle.

Oblast kompetencí	Rámcové cíle
<p style="text-align: center;">Vztah k přírodě</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Potřeba kontaktu s přírodou • Schopnost přímého kontaktu s přírodním prostředím • Citlivost k přírodě • Reflexe různých pohledů na přírodu, postojů k ní a ujasnění si vlastních hodnot a postojů
<p style="text-align: center;">Vztah k místu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Znalost místní krajiny, její jedinečnosti a schopnost interpretovat ji v souvislostech • Vědomí sounáležitosti s místem a regionem a pocit zodpovědnosti za něj
<p style="text-align: center;">Ekologické děje a zákonitosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zájem o pochopení ekologických dějů a jejich zkoumání • Schopnosti a dovednosti pro zkoumání přírody a životního prostředí • Porozumění základním ekologickým dějům a zákonitostem • Porozumění významu ekologických dějů a zákonitostí pro život člověka

	<ul style="list-style-type: none"> • Propojování znalostí ekologických dějů a zákonitostí s každodenním životem
<p>Environmentální problémy a konflikty</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Schopnost analýzy environmentálních problémů a konfliktů • Schopnost formulovat vlastní názor na problém, posuzovat variantní řešení a navrhnout řešení vlastní • Schopnost spolupráce a komunikace při řešení environmentálních konfliktů
<p>Připravenost jednat ve prospěch životního prostředí</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Znalost základních principů ochrany životního prostředí • Znalosti a dovednosti potřebné pro šetrné zacházení s přírodou a přírodními zdroji • Znalosti a dovednosti pro spotřebitelské chování • Znalosti a dovednosti pro aktivní ovlivňování svého okolí • Přesvědčení o vlastním vlivu na předcházení a řešení problémů životního prostředí

Tab.1: Zdroj: Ministerstvo životního prostředí, 2011, s. 6

S environmentálním vzděláváním, výchovou a osvětou souvisí i dokument Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) na školách. Tento dokument vydalo ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) v roce 2008. A podle dalších zdrojů, které byly dále nalezeny platí dodnes. Tento metodický „plán“ poskytuje návod, jak realizovat environmentální výchovu ve školách a jak realizaci zakotvit v dokumentech škol. Obsahuje kapitoly vymezení pojmů, plánování a dokumenty EVVO, koordinátor EVVO, podmínky pro EVVO vytvářené vedením škol a zřizovatelem škol, vzdělávání pracovníků školy či školského zařízení v oblasti EVVO, doporučení metody, nástroje a prostředky realizace EVVO na škole, instituce zajišťující plnění EVVO (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2008).

4.1 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta pro Královéhradecký kraj

Každý kraj má povinnost vytvořit koncepci environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty na jeho území. Tato povinnost je uvedena v § 13 odst. 5 zákona č. 123/1998 Sb. „*Kraje v samostatné působnosti a) zpracovávají, koordinují a aktualizují krajské koncepce environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (dále jen "krajská koncepce") vycházející ze Státního programu b) podporují rozvoj environmentálního poradenství.*“ Všeobecné podmínky pro EVVO jsou stanoveny zákonem č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění o pozdějších předpisů (Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s., 2016).

Krajská koncepce EVVO je nyní schválena na léta 2016–2025, pro stejné období je platný také celostátní koncept EVVO. Koncept navazuje na předešlý, přijatý v roce 2002, který byl poté upraven a zmodernizován v roce 2004. Od roku 2005 je součástí konceptu i akční plán EVVO, který se zpracovává zpravidla na tříleté období. Krajský koncept EVVO je sestaven ze dvou částí: rozborová část a návrhová část. V rozborové části jsou uvedeny výchozí dokumenty pro zpracování koncepce a popis současného stavu EVVO v Královéhradeckém kraji. Součástí krajského konceptu je také popis nejvýznamnějších organizací a institucí krajské koordinace EVVO a popis cílových skupin. V návrhové části jsou popisovány a uvedeny cíle krajské koncepce EVVO, které by měl být dosaženy v roce 2025 a opatření, která by měla vést k jejich dosažení pro jednotlivé skupiny obyvatel, veřejnou správu, další instituce a organizace.

Koncepci EVVO v Královéhradeckém kraji pro období 2016–2025 zpracovávalo Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s. ve spolupráci se Střediskem ekologické výchovy a etiky Rýchory–SEVER, Brontosaurus, Krkonoše, o. p. s. (Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s., 2016).

Krajské EVVO má také akční plán EVVO zpracovaný na léta 2016–2018. Novější plán na stránkách organizace a kraje nebyl nalezen. Tento akční plán určoval konkrétní aktivity, které vedly k naplňování cílů stanovených v krajské koncepci EVVO. Dále stanovoval zodpovědné osoby či orgány a termíny splnění daných cílů. Akční plán zpracovalo opět Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s. ve spolupráci se Střediskem ekologické výchovy a etiky Rýchory–SEVER, Brontosaurus

Krkonoše, o. p. s. (Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s., 2016).

Aktivity v akčním plánu mají šest „podoblastí“, a proto na tomto místě rozvedeme jen konkrétní vybrané. Výčet podoblastí je: průřezové aktivity, široká veřejnost, děti a mládež, pedagogičtí pracovníci, profesní, zájmové a sociální skupiny dospělých. Dále je uvedena jedna aktivita z každé oblasti 1) pravidelně aktualizovat databázi subjektů aktivních v EVVO v Královéhradeckém kraji, 2) podporovat ekologické poradenství a fungování ekoporaden v Královéhradeckém kraji, 3) motivovat školy a školská zařízení k projektům a aktivitám s konečným dopadem na rozvoj obcí a občanské společnosti dle principů udržitelného rozvoje, 4) podpora vzdělání koordinátorů EVVO, 5) informovat města, obce a jimi zřizované instituce o ekologicky šetrném provozu a podporovat je při jeho zavádění (Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s., 2016).

V Královéhradeckém kraji nyní figuruje několik projektů, které podporují environmentální výchovu. Většinou to jsou projekty, které mají celostátní působnost a můžete je najít i v EVVO konceptech jiných krajů. Projekty, které nyní probíhají v Královéhradeckém kraji, jsou například Ekoškola, Škola pro udržitelný život, Globální výchovou za spravedlivější svět, Vzdělávání k udržitelnému provozu kanceláří, Intepretace krajiny v chráněných územích a mnoho dalších.

Nejznámějším projektem, který byl v Královéhradeckém a Pardubickém kraji realizován, byl projekt Kapka 21, který probíhal v období 2006–2008. Byl zaměřen na rozvoj ekologické výchovy a informovanosti veřejnosti (především dospělé veřejnosti) s využitím finanční podpory Operačního programu Rozvoj lidských zdrojů a MŽP. Realizátorem projektu bylo středisko ekologické výchovy SEVER Hradec Králové a spolupracovalo s dalšími partnery v Královéhradeckém a Pardubickém kraji (Slavík, 2006).

5 Průřezová témata ve školním vzdělávacím programu

První pojem, který by měl být vysvětlen je pojem **rámcově vzdělávací program** neboli RVP, jak se častěji uvádí. RVP „*vymezuje závazné rámce pro vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání.*“ (MŠMT, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2021, s. 5). Rámcově vzdělávací program vznikl díky dokumentu, který byl přijat v roce 2001 s názvem Národní program rozvoje vzdělávání, tzv. Bílá kniha. Tento dokument, jak už bylo zmíněno, pomohl ke vzniku RVP a k vytvoření většího prostoru pro začlenění environmentální výchovy i globálně rozvojového vzdělávání do programů škol. Rámcově vzdělávací program je ukotven v systému vzdělávání v České republice díky zákonu 561/2004 Sb., O předškolním, základním, středním, vyšším odborném jiném vzdělání.

V roce 2005 proběhla částečná reforma školského systému, konkrétně školních kurikulárních dokumentů. V jejím rámci byl schválen rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání neboli RVP ZV. Díky tomu začala tvorba Školních vzdělávacích programů, se zkratkou ŠVP (Máchal A. et al, 2012). RVP stanovuje konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání.

Školní vzdělávací program, zkratkou ŠVP, má povinnost být v souladu s RVP a podle něho se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. ŠVP vydává ředitel školy a musí být zpřístupněný na veřejnou formou buď v prostorách školy anebo na internetových stránkách školy, aby do něj kdokoli a kdykoli mohl nahlédnout a pořizovat z něj opisy a výpisy (Národní ústav pro vzdělání, ©2021). Pokud není ŠVP zveřejněno, lze o něj požádat u ředitel školy a ten by jej měl bez problému poskytnout. ŠVP obsahuje základní popis školy, jaké má škola vybavení, co je v jakých předmětech obsažené, a dále popis průřezových témat školního vzdělávacího programu.

Průřezová témata (PT) představují aktuální problémy společnosti a světa ve vzdělávacím programu škol. PT vytváří možnost pro spolupráci mezi dětmi a možnost pro jejich individuální rozvoj a měla by spojovat informace mezi všemi předměty, nebo alespoň mezi větším počtem předmětů, které se ve školách vyučují. Zároveň by PT měla být pojítkem mezi vyučováním, potažmo životem ve škole a mimo ni. PT vytváří prostor pro začlenění širších globálních i lokálních souvislostí do výuky. V průběhu základního vzdělávání (devítiletá školní docházka) se žák musí seznámit se všemi průřezovými tématy, ta jsou rozpracována do tematických okruhů. Každý

z okruhů obsahuje nabídku témat, činností a námětů k jeho zpracování. Dále je na rozhodnutí a uvážení školy, v jakém ročníku a jakým způsobem bude dané téma a okruh vyučován (Máchal A. et al, 2012; Národní ústav pro vzdělání, ©2021).

Základní školy pokrývají celkem šest průřezových témat. Jsou jimi osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, mediální výchova a téma této práce environmentální výchova. Všechna tato témata v sobě zahrnují i jednotlivé tematické okruhy, které hlavní téma rozvíjejí. Průřezová témata se do programu škol začleňují dvojím způsobem. Prvním je začlenění průřezového tématu do výuky běžných vyučovacích předmětů, jako je například vlastivěda, přírodopis, český jazyk matematika a další. Druhým způsobem jsou celoškolské projekty, besedy, exkurze a tak podobně. Je na každé škole, jakým způsobem průřezová témata budou začleněna do výuky (Tupý, 2005).

5.1 Environmentální výchova jako součást průřezového tématu

Environmentální výchova (EV), která je výše zmíněnou součástí průřezových témat školních vzdělávacích programů, má čtyři tematické okruhy, které dávají nabídku činností a námětů k jejich zpracování a zařazení do výuky. Těmi tématy jsou ekosystémy, základní podmínky života, lidské aktivity, problémy životního prostředí a vztah člověka k přírodě.

Dle Nováčkové a Sobotové environmentální výchova „vede jedince k pochopení komplexnosti a složitosti vztahů člověka a životního prostředí, tj. k pochopení nezbytnosti postupného přechodu k udržitelnému rozvoji společnosti a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince. Umožňuje sledovat a uvědomovat si dynamické se vyvíjející vztahy mezi člověkem a prostředím při přímém poznání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědeckotechnických, politických a občanských, hledisek časových (vztahů k budoucnosti) i prostorových (souvislosti mezi lokálními, regionálními a globálními problémy) i možnosti různých variant řešení environmentálních problémů. Vede jedince k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí a ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl a hodnotovou orientaci žáků.“ (Máchal A. et al, 2012, s. 82).

Dle RVP rozvíjí environmentální téma jako PT osobnost žáka ve dvou oblastí. Těmito oblastmi jsou vědomosti, dovednosti a schopnosti a v oblasti postojů a hodnot. (Národní ústav pro vzdělání, ©2021)

V oblasti vědomostí, dovedností a schopností rozvíjí EV u člověka například porozumění souvislostem v biosféře, vztahům člověka a prostředí a důsledkům činnosti na prostředí. Přispívá k porozumění a chápání, jak vývoj lidské populace ovlivňuje vztahy k prostředí v různých oblastech světa. Umožňuje pochopení souvislostí mezi lokálními a globálními problémy a vlastní odpovědnost ve vztazích k prostředí. Seznamuje žáky s principy udržitelného rozvoje společnosti. Poskytuje znalosti, dovednosti a pěstuje návyky nezbytné pro každodenní žádoucí jednání občana vůči prostředí (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

V oblasti postojů a hodnot přispívá EV například k vnímání života jako nejvyšší hodnoty. Vede k motivaci účastnit se na řešení problémů spojených s ochranou životního prostředí. Vede k pochopení významu a nezbytnosti udržitelného rozvoje (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

Jak už bylo zmíněno, tematické okruhy dávají nabídku námětů, které se mohou dále rozvíjet jakoukoli formou, kterou si škola vybere. Jednotlivé tematické okruhy mají mnoho okruhů na výběr, a tak školy vybírají ty relevantní k zaměření školy a podle toho, v jakém prostředí se škola nachází.

Prvním tematickým okruhem jsou **ekosystémy**, kde se zaměřuje výuka na les (a jeho pojetí v našem prostředí, mimoprodukční a produkční význam lesa); pole (význam, změny krajiny v okolí vlivem člověka, způsoby hospodaření na polích,...); vodní zdroje (aktivity lidí spojené s vodním hospodařením, důležitost pro krajinnou ekologii), moře (druhá odlišnost, význam pro biosféru, cyklus oxidu uhličitého a nebo mořské řasy a kyslík); tropický deštný les (druhá rozmanitost, ohrožení, globální význam a význam pro nás); lidské sídlo (město – vesnice), kulturní krajiny (Metodický portál rvp.cz ©2020; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

Druhým tematickým okruhem jsou **základní podmínky života**, kde se žákům vysvětluje, bez čeho by nebyl na Zemi schopný vzniknout a existovat život. Tématy jsou voda (význam vody pro lidskou aktivitu, ochrana čistoty vod, pitná voda ve světě a u nás,...); ovzduší (význam pro život na Zemi, ohrožování ovzduší a klimatické

změny, čistota ovzduší u nás); půda (zdroj výživy, ohrožení půdy, rekultivace, změny v potřebě zemědělské půdy); ochrana biologických druhů; ekosystémy – biodiverzita; energie (energie a život, využívání energie a způsoby šetření); přírodní zdroje (zdroje surovinové a energetické, jejich vyčerpatelnost a vlivy na prostředí,..) (Metodický portál rvp.cz ©2020; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

Předposledním tematickým okruhem jsou **lidské aktivity a problémy životního prostředí** jako zemědělství a životní prostředí (ekologické zemědělství); doprava a životní prostředí (druhy dopravy, doprava a globalizace); průmysl a životní prostředí (průmyslová revoluce a demografický vývoj); odpady a hospodaření s odpady (odpady a příroda, druhotné suroviny); ochrana přírody a kulturních památek (význam ochrany přírody a kulturních památek); dlouhodobé programy zaměřené k růstu ekologickému vědomí veřejnosti (Státní program EVVO, Agenda 21) a akce (Den Země, Den životního prostředí OSN apod.) (Metodický portál rvp.cz ©2020; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

Posledním okruhem je **vztah člověka k přírodě**, což je téma dá se říci celé environmentální výchovy. Jsou zde okruhy jako naše obec (přírodní zdroje, řešení odpadového hospodářství, příroda a kultura obce a její ochrana,..); náš životní styl (spotřeba věcí, energie, odpady, způsoby jednání a vlivy na prostředí); aktuální (lokální) ekologický problém (příklad problému, jeho příčina, důsledky, souvislosti, možnosti a způsoby řešení, hodnocení, vlastní názor); prostředí a zdraví (rozmanitost vlivů prostředí na zdraví,..); nerovnoměrnost života na Zemi (rozdílné podmínky prostředí, rozdílný společenský vývoj na Zemi, zvyšování rozdílů globalizace a jejich důsledky a příčiny,..) (Metodický portál rvp.cz ©2020; Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021).

6 Výzkumná část - všeobecná charakteristika škol

V praktické části práce se bude autorka zabývat analýzou průřezového tématu environmentální výchova na dvou vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Nejdříve pro povědomí o dané škole autorka představí, kde se škola nachází, uvede stručně její historii, velikost a popíše, jakým způsobem daná škola vyučuje. Poté následuje vlastní výzkum, který má dvě části. Pro dodržení anonymity škol, budou školy označovány písmeny škola (A) a škola (B).

V práci jsou často použity pojmy alternativní a klasická škola, nebo alternativní a klasický přístup ke vzdělávání. Tyto pojmy by měly být vysvětleny.

Alternativní škola nebo alternativní vzdělávání je mnohovýznamový pojem a užívá se jako synonymum pro školu, která bývá označována jako netradiční škola, volná škola, či svobodná škola. Alternativní vzdělávání (angl. alternative schooling) „je obecný termín označující takové školní vzdělávání, které je odlišné od vzdělávání nabízeného státem nebo jinými tradičními institucemi,....“ (Průcha, 2004, s. 17)

Z hlediska správy škol můžeme nazvat alternativní takové školy, které nezřizuje obec, kraj či jiné tradiční instituce. Další rozdílem mezi alternativními a klasickými školami je jejich financování. Klasické školy jsou financovány ze státních nebo jiných veřejných zdrojů. Na rozdíl od toho alternativní školy financuje zřizovatel a rodiče žáků platí určité školné nebo příspěvek dané škole. Posledním hlediskem odlišnosti je rozdílný pedagogický a didaktický přístup. Alternativní školy uplatňují zvláštní, nestandardní, inovativní a experimentální formy, obsahy či metody. Odlišnost alternativních škol můžeme vidět i ve způsobu hodnocení výkonu žáků (například slovní hodnocení), způsobech organizace výuky, vztazích mezi školou a rodiči (Průcha, 2004)

6.1 Popis školy (A)

Tato základní škola se nachází v menší obci v okrese Rychnov nad Kněžnou, Královéhradecký kraj. Škola má dlouholetou tradici. První budova školy byla postavena již v roce 1790. Postupem času docházelo z důvodu požárů, povodní a inovací k přestavbě a rozšíření budovy školy do současné podoby. Poslední stavební úpravy proběhly v roce 2011, kdy se realizovalo zateplení budovy. Zřizovatelem školy je obec, jedná se tedy o státní zařízení. Patří mezi takzvané spádové školy pro děti

z okolních vesnic a navštěvují ji děti z domovské obce, dále ze sedmi okolních vsí a jelikož v posledních letech se preference školy u rodičů zvýšila, tak ji navštěvují i žáci z jiných školských obvodů. Pod tuto instituci spadá i mateřské škola, která se nachází jen pár metrů od hlavní budovy. Škola (A) je úplnou základní školou s devíti postupnými ročníky (ŠVP (A), 2016).

Výuka na prvním stupni je organizována do tří tříd, takže se ročníky spojují podle počtu žáků. Na druhém stupni jsou čtyři kmenové třídy. Dále jsou v budově čtyři odborné učebny. Škola je v rámci ŠVP zaměřena na sport a přírodu, která je všude kolem obce. Škola má klasický přístup ke vzdělávání (charakteristika je uvedena výše). Hodnocení žáků probíhá formou klasifikace, hodnotící škála je od jedné do pěti (ŠVP (A), 2016).

Ve školním roce 2020/2021 navštěvovalo základní školu 150 dětí a mateřskou školu 28 dětí. Počty žáků v jednotlivých třídách na prvním stupni ukazuje tabulka 2.

Tabulka 2: Počet žáků školy (A) ve školním roce 2020/2021

Počet žáků ve školním roce 2020/2021	
1. třída	11 žáků
2. třída	16 žáků
3. třída	17 žáků
4. třída	20 žáků
5. třída	23 žáků
6. třída	23 žáků
7. třída	13 žáků
8. třída	17 žáků
9. třída	10 žáků

Tab. 2: Zdroj: Informace od ředitele školy

6.2 Popis školy (B)

Tato základní škola se nachází v jednom z měst okresu Rychnov nad Kněžnou, v Královéhradeckém kraji. Škola vznikla díky iniciativě rodičů, kteří hledali alternativu ke stávajícímu systému vzdělávání. Činnost škola zahájila v roce 1992. Zakladatelem byla Společnost přátel základní soukromé školy. Základní škola zahájila svůj provoz otevřením prvního a druhého ročníku.

„Škola je obecně prospěšnou společností a spadá do neziskového sektoru. Jako právnická osoba, jejímž zřizovatelem není stát ani obec, poskytuje na základě smluvního vztahu základní vzdělání za úplatu.“ (ZŠ (B), 2017, s.3).

Škola (B) je škola s devíti postupnými ročníky. Na prvním stupni se třídy spojují podle počtu žáků. Pokud je v ročníku zapsáno alespoň 10 žáků, tvoří samostatnou třídu. Škola garantuje nízký počet žáků ve třídách, který umožňuje individuální přístup ke každému z nich. Kapacita školy je celkem 145 žáků. Škola je zapsána v rejstříku škol a naplňuje rámcový vzdělávací program základní vzdělávání (RVP ZV). Obecně prospěšná společnost vlastní i pozemek o rozloze jednoho hektaru nedaleko místa, kde se nachází její školní budova. Postupně na pozemku vzniká environmentální centrum pro výukové a komunitní aktivity.

Učivo je stejného rozsahu jako na státních školách, forma výuky podporuje propojení souvislostí, práci s informacemi, rozvoj sociálních dovedností, strategií učení a vnitřní motivaci dětí k vlastnímu učení. Škola preferuje při práci individuální přístup k dětem, který ctí jejich možnosti a nabízí jim maximální rozvoj. Děti jsou hodnoceny slovně a od druhého stupně, kde se píše písemné práce, tak i procentuálně. Děti jsou stylem výuky vedeny k samostatnosti a vlastní odpovědnosti. S každým žákem a jeho rodiči je každoročně sestaven nebo aktualizován plán osobního rozvoje.

Dle webových stránek školy je hlavním rozdílem mezi učením na této škole a klasickou školou způsob, kterým jsou žákům předávány informace. Rozdílem je, jak informace získávají, jak je osvojují, jak se je prakticky učí a jak je i prakticky využívají. Při výuce se využívají ověřené postupy ze státního školství, které jsou léty potvrzené. Naopak postupy, které nefungují, jsou nahrazeny osvědčenými postupy a způsoby, které jsou používány v prestižních školách po celé zemi a na světě.

Na prvním stupni pracují podle programu „Začít spolu“, kde například učí děti hodnotit svou práci, vedení k zodpovědné spolupráci a vzájemné pomoci. Součástí

týdenního programu prvního stupně jsou projektové dny a kooperativní výuka. Na druhém stupni učí běžné předměty. K tomu nabízí škola dětem i rozšířené vyučování anglického jazyka, hodinu etické výchovy a jako nepovinný předmět psaní na počítači.

Tabulka 3: Počet žáků školy (B) ve školním roce 2020/2021

Počet žáků ve školním roce 2020/2021	
1. třída	16 žáků
2. třída	18 žáků
3. třída	16 žáků
4. třída	15 žáků
5. třída	15 žáků
6. třída	13 žáků
7. třída	13 žáků
8. třída	12 žáků
9. třída	10 žáků

Tab. 3: Zdroj: Informace od zaměstnance školy

7 Praktická část

Vlastní výzkum práce má dvě části. První částí je komparativní obsahová analýza školního vzdělávacího programu (ŠVP) se zaměřením na environmentální výchovu (EV) na dvou vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou. V této části se autorka zajímá o to, jakou podobou se na školách vyučuje environmentální výchova, která je součástí průřezových témat, jež musí obsahovat školní vzdělávací program dle pokynů rámcově vzdělávacího programu (RVP). Dále se zaměřuje na to, zda se forma vyučování environmentální výchovy na školách liší, s ohledem na rozdílné pojetí výuky škol.

Ve druhé části autorka vyhodnocuje dotazníky, které zaslala dvěma učitelkám vybraných škol. Cílem dotazníků je získání dalších informací o environmentální výchově na vybraných školách, které nebyly nalezeny v samotném ŠVP škol. Metoda průzkumu formou dotazníkového šetření byla zvolena v důsledku nepříznivé situace spojené s pandemií covid-19, během níž se možnost rozhovoru tváří v tvář stala nereálnou.

Kritéria výzkumu:

Analýza ŠVP a následné dotazníkové šetření proběhlo podle kritérií, které si autorka určila před samotným zpracováním. Stanovená kritéria pomohla s porovnáním dvou vybraných škol.

Hodnocení bylo sestaveno na základě dokumentu Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO). Tento dokument doporučuje k začlenění EV do výuky na školách určité způsoby, jakými vyučovat EV, a proto byly použity také jako hodnotící měřítko:

- Využití výuky v terénu spojené s EV
- Školní ekologické projekty
- Pozemky, zahrady, venkovní učebny
- Využívání výukových programů ve střediscích ekologické výchovy

Další kritéria si stanovila autorka pro zajištění ucelenosti výzkumu:

- Forma výuky environmentální výchovy na prvním stupni
- Vedení dětí k ekologii v prostředí školy

8 Komparativní analýza školního vzdělávacího programu s ohledem na průřezové téma environmentální výchova

Škola (A)

Školní vzdělávací program základní školy má název Vzdělání, sport a příroda. Vzdělání sport a příroda je i zaměřením právě této školy. Nejnovější ŠVP školy je z roku 2016.

Základní škola využívá několik metod, jak průřezová témata začleňuje do výuky. Nejrozšířenější metodou je integrace s tematickými okruhy do konkrétních vyučovacích předmětů. Během devítileté školní docházky se žáci postupně seznámí se všemi průřezovými tématy a jejich tematickými okruhy.

Další metodou pro realizaci průřezových témat jsou projekty, besedy, exkurze. V ŠVP školy není určeno, která průřezová témata nebo tematické okruhy průřezového tématu mají být formou besed, exkurzí realizovány. Způsob realizace je pak na dohodě individuálního vyučujícího s vedením školy, nebo s ostatními vyučujícími. Musí být však splněna podmínka účinnosti průřezového tématu nebo tematického okruhu. Vyučující by měl také přihlížet k aktuálnosti daného tématu. Třetí možností, jak průřezová témata realizovat, jsou dlouhodobé nebo krátkodobé projekty.

Environmentální výchova, na kterou je zaměřena tato práce, je ve škole primárně začleněna do běžných vyučovaných předmětů jednotlivých tříd. Někdy bývají využity exkurze a besedy s tímto tématem spojené. Z hlediska dlouhodobých projektů spojených s tématem environmentální výchova lze konstatovat, že na této škole žádný dlouhodobý ani krátkodobý projekt neběží.

Na prvním stupni, konkrétně od druhého do pátého ročníku je environmentální výchova zahrnuta v předmětech prvouka, přírodopis, výtvarná výchova a tělesná výchova (ZŠ a MŠ (A) Školní vzdělávací program, 2016). Které okruhy jsou obsaženy v jakých předmětech, a jaké konkrétní tematické okruhy to jsou, je patrné z následující tabulky.

Tabulka 4: Začlenění tematických okruhů EV do předmětů škola (A)

Tematické okruhy	1. stupně				
	1. třída	2. třída	3. třída	4. třída	5. třída
Ekosystémy		Prvouka		Přírodopis	
Základní podmínky života			Prvouka	přírodopis	Přírodopis
Lidské aktivity a problémy životního prostředí					
Vztah člověka k prostředí		Výtvarná výchova, Prvouka	Výtvarná výchova	Tělesná výchova, přírodopis	Tělesná výchova

Tab.4: Zdroj: ZŠ a MŠ (A), Školní vzdělávací program, 2016

Na prvním stupni je vynechán tematický okruh Lidské aktivity a problémy životního prostředí. Tento tematický okruh je hojně obsažený ve výukovém programu druhého stupně, kde je celkově průřezové téma environmentální výchova více obsaženo v předmětech jako chemie, přírodopis, zeměpis, fyzika, tedy souhrnně můžeme říci v předmětech přírodovědných oborů.

Škola (B)

zařazuje environmentální výchovu a ostatní průřezová témata (PT) se všemi tematickými okruhy dvojitým způsobem do školního vzdělávacího programu. První způsob je integrace průřezového tématu do vyučovacího předmětu. Takto jsou začleněna PT osobnostní a sociální výchovy a výchova demokratického občana. Druhým způsobem, jak jsou na škole aplikována PT, jsou celoškolské projekty ve čtyřletém cyklu. Tímto způsobem je i realizována na škole environmentální výchova, která je předmětem této práce.

Celý výše popsaný „cyklus“ trvá čtyři roky a během nichž let jsou pro střídána PT, která se nevyučují prvním způsobem.

V každém školním roce je vybráno jedno téma pro zahajovací pobyt v prvním týdnu školního roku. Během tohoto pobytu je téma zpracováno pomocí projektů v celkovém rozsahu minimálně 18 hodin. Další tři náměty jsou ve školním roce realizovány formou minimálně jednodenních celoškolských projektů. Tematické okruhy, které byly využity již pro kratší projekty, se nesmí v daném cyklu opakovat. Dále ve čtyřletém cyklu nesmí být opětovně využito ani PT které bylo zvoleno pro zahajovací pobyt.

Během let 2015–2016 v rámci Projektu (název školy B) pro přírodu bylo výrazně podpořeno environmentální vzdělávání na škole. Díky němu byl vybrán jeden zástupce školy, který si rozšířil vzdělání v kurzu pro školního koordinátora EVVO. V rámci tohoto projektu byly čerpány finanční prostředky pro materiální vybavení dílen a školního pozemku, zajištění pravidelné výuky na školním pozemku, nakládání s bioodpadem a osvětové akce pro veřejnost či místní samosprávu. Tento projekt byl podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska v rámci EHP fondu⁹ (ZŠ (B) Školní vzdělávací program, 2020).

⁹ Prostřednictvím Fondu EHP a Norska přispívají státy Island, Lichtenštejnsko a Norsko ke snížení ekonomických a sociálních rozdílů v Evropském hospodářském prostoru. Cílem programu je zvýšit vzdělanostní základny a lidského kapitálu v České republice a posílit spolupráci se zmíněnými státy. Přispívající státy podporují studijní pobyty a projektovou spolupráci s nimi. Zapojit se mohou školy na všech úrovních vzdělávání, odborné instituce a neziskové organizace. Česká republika je příjemce Fondů EHP od roku 2004 (Dům zahraniční spolupráce, ©2021).

Tabulka 5: Začlenění tematických okruhů do předmětů školy (B)

Tematické okruhy	1. stupně				
	1. třída	2. třída	3. třída	4. třída	5. třída
Ekosystémy	Projektová výuka				
Základní podmínky života	Projektová výuka				
Lidské aktivity a problémy životního prostředí	Projektová výuka				
Vztah člověka k prostředí	Projektová výuka				

Tab.5: Zdroj: ZŠ (B), Školní vzdělávací program, 2020

Projektová výuka je výukou založenou na projektové metodě, která může obsahovat řadu různých jednodušších vyučovacích metod. Projekt je chápán jako komplexní pracovní úkol, při kterém žáci samostatně (či ve skupinách) řeší určitý problém/téma. Projektová metoda je alternativou k tradiční výuce, která trvá 45 minut a kde se střídají předměty v časově limitovaných celcích. Díky projektové výuce jsou žáci vedeni k samostatnosti při řešení úkolů či problémů. Typickým znakem pro projektovou výuku je cíl (konkrétní výstup). Tímto výstupem může být určitý výrobek, praktické řešení problému a jiné (Sarkozi, 2010; Zormanová, 2012).

9 Dotazníkové šetření

Prvotním záměrem autorky byla realizace přímých rozhovorů s vybranými pedagogy o EV na jejich školách. Bohužel v letech, kdy se psala tato práce, probíhala pandemie covid-19, a tak se autorka rozhodla pro zpracování otázek do formy dotazníku s otevřenými odpověďmi. Takto realizovaný výzkum se jevil jako vhodnější z hlediska bezpečnosti vzhledem k pandemii a také praktičtější, jelikož výuka sama o sobě také probíhala distančně.

Dotazník autorka zaslala dvěma pedagogům, kteří se zabývají, či mají nejbližší k funkci koordinátora EVVO pro danou školu. První učitelka je na mateřské dovolené, ale stále se aktivně podílí na chodu školy a je zodpovědná za program EVVO pro školu (B). Druhým zvoleným pedagogem je třídní učitelka páté třídy na škole (A), která se aktivně podílí na zajištění EV pro první stupeň školy.

Jak již bylo uvedeno výše, dotazník byl sestaven formou otázek a otevřených odpovědí, kde respondenti rozepisují své reakce. Celá platforma měla devět otázek, z nichž osm bylo shodných pro obě školy. Z důvodu rozdílného přístupu ke vzdělávání byla první otázka odlišná. Jejím cílem bylo zjistit, jak konkrétně EV realizovali respondenti ve školním roce 2020/2021 (před distanční výukou).

Analýza dotazníků zaslaných vybraným pedagogům je provedena dále. Na tomto místě uvedeme konkrétní otázky, které dotazníku tvořily, včetně reakcí obou respondentek. Jak je uvedeno výše, z důvodu odlišného přístupu ke vzdělávání se objevují dvě různé otázky číslo jedna, specifické pro danou školu. Zde je proto uvedena pouze reakce dané školy. Počínaje otázkou číslo dvě se zaslané dotazníky pro obě školy shodují. U každého dotazu jsou uvedeny reakce obou škol na daný problém.

Analýza dotazníků

1. (Škola A): Jak se vyučuje environmentální výchova v páté třídě?

Dotazovaná ze školy (A), která je třídní učitelkou páté třídy, často diskutuje v hodinách s žáky o přírodě, která se nachází v okolním prostředí školy. Učitelka pouští dětem edukativní videa a hojně v hodinách přírodopisu navštěvují okolní přírodu, kde poznávají základní faunu a flóru. I během jiných vyučovacích hodin pedagog navštěvuje s žáky přírodu.

1. (Škola B): Bylo téma environmentální výchovy v projektové výuce ve školním roce 2020/2021?

Škola má blokovou výuku u většiny průřezových témat, a to i u environmentální výchovy, která je zájmem této práce. Autorku zajímalo, jestli v tomto školním roce měla škola nějaký blok zaměřený na EV, i přes složitou situaci spojenou s pandemií koronaviru a distanční výukou.

Ve školním roce 2020/2021 měla škola zahajovací pobyt spojený s environmentální výchovou zpočátku školního roku. Téma tohoto pobytu bylo „Environmentální výchova – vnímání přírody“. Žáci pobývali v Krkonoších, kde se zúčastnili besed o chráněných územích a zjistili, proč vznikala nebo jak se v nich chovat. Dále se děti učily rozpoznávat základní byliny, dřeviny a zvěř. Ve školním roce 2020/2021, před distanční výukou, ve škole stihlo proběhnout tradiční každoroční setkání na téma třídění odpadů.

2. Myslíte, že je rozdíl v pojetí environmentální výchovy na škole nacházející se na vesnici a ve městě?

Obě dotazující vyučující vidí rozdíl v pojetí environmentální výchovy na škole, která se nachází na vesnici a té, která se nachází ve městě. Vyučující z městské školy (B) uvedla jako hlavní důvod možnost venkovní výuky na vesnických školách, kde je zvládnutelné během jedné vyučovací hodiny, která má 45 minut, navštívit přírodu. Učitelka ze školy (A) reagovala na tuto otázku podobně a ještě dodala, že rozdílem je i odlišný přístup dětí z vesnice k okolní přírodě, a tím se tedy mění i přístup k environmentální výchově.

3. Podporuje prostředí školy děti v ekologickém smýšlení?

Prostředí na základní škole (B), která má alternativní přístup ke vzdělávání podporuje děti, aby samy smýšlely ekologicky. V prostorách školy se nachází nádoby na třídění odpadu, dva vermikompostéry a jeden otočný kompostér. Kompostéry jsou zde díky projektu, který na škole probíhal v letech 2015–2016. Dále škola pořádá besedy o kompostování na nedalekém školním pozemku, a jak bylo uvedeno výše, tak i každoroční setkávání nad tématem třídění odpadů.

Oproti tomu prostředí základní školy (A) v současnosti žáky příliš nemotivuje k ekologicky smýšlejícímu chování, ale i to se začíná pomalu měnit. Učitelka školy (A) uvedla v dotazníku, že zažádala u vedení školy o zakoupení nádob na třídění odpadu. Škola ani v poslední době neměla besedu či exkurzy na téma třídění odpadů nebo témat podobných.

4. Využívají školy terénní výuku?

Základní škola (A) se nachází na vesnici a je v blízkosti přírody, a tak venkovní výuku využívají pedagogové často během jednotlivých vyučovacích hodin. Navštěvují místní lesy, učí se poznávat okolní prostředí a přírodu. Dále využívají terénní výuku při výletech a exkurzích.

Škola (B) je městskou školou, terénní výuky využívá při zahajovacím pobytu, výletech, exkurzích a v rámci jednotlivých vyučovacích hodin. Kromě toho začleňuje do výuky i čtyři hodiny měsíčně pro každou třídu na školním pozemku. Zatím na školním pozemku nemají přístřešek, a tak pozemek využívají pouze při příznivém počasí.

5. Environmentální výchova má vést k nějaké podobě ekologické gramotnosti, myslí si učitelé, že ji opravdu děti mají?

Obě respondentky si myslí, že pokud se s dětmi správně pracuje, určitě ekologickou gramotnost mají. Jedna z dotazovaných uvádí, že se domnívá, že dnešní děti mají tzv. ekogramotnost mnohem vyšší, než měli jejich rodiče a prarodiče.

6. Navštívila škola za poslední čtyři roky program v ekologickém centru?

Základní škola (B) pravidelně, tedy mimo období distanční výuky ve školním roce 2019/2020 a v roce 2020/2021, jezdila s prvním stupněm do ekologického centra Sever Hradec Králové a Jaro Jaroměř. V roce 2017 byla pátá třída školy i na několikadenním programu v Sedmihorkách.

Základní škola (A) za poslední čtyři roky žádný program v ekologickém centru nenavštívila.

7. Běží na školách projekty týkající se environmentální výchovy?

Ani na jedné škole nyní neprobíhá dlouhodobý projekt spjatý s environmentální výchovou. Školy využívají možnosti kratších projektů a nejčastěji projektové dny. Například škola (A) měla projektový den ke Dnu Země. Projektové dny, které slouží k rozvoji environmentální výchovy jsou hojněji realizovány na druhém stupni školy. Na škole (B) probíhají jednodenní projektové dny na téma environmentální výchovy na prvním i druhém stupni, a to díky projektové výuce, v jejímž rámci figuruje environmentální výchova jako průřezové téma.

8. Má škola školní pozemek, zahradu či venkovní učebnu?

Základní škola (B), která se nachází ve městě, má školní pozemek nedaleko hlavní budovy. Pozemek má výměru cca jeden hektar a nachází se asi 15 minut chůze od školy. Bohužel zatím ve školním areálu není přístřešek ani venkovní učebna, a tak tento pozemek žáci navštěvují jen za příznivého počasí. Stavba venkovní učebny a dalších prvků na pozemku je do budoucna plánována.

Škola (A), která se nachází ve venkovském prostředí, školní pozemek, či venkovní učebnu nemá. Jedním z důvodů je, že během jednotlivých vyučovacích předmětů není problém vyrazit do okolní přírody, která je dobře dostupná i během standardně dlouhé vyučovací hodiny.

9. Vidí pedagogové rozdíl v realizaci environmentální výchovy na škole s klasickým přístupem a na škole s alternativním přístupem?

Dle učitelky, která učí na škole (A), kde využívají klasického přístupu ke vzdělání, nevidí žádné rozdíly mezi pojetí environmentální výchovy na školách s odlišnými přístupy ke vzdělávání. Dotazovaná ze školy (B) na tuto otázku nevedla odpověď.

Diskuze a doporučení

Podle výsledků provedené analýzy se k diskuzi nabízí zejména otázka, zda by výstupy byly platné i pro porovnání jiných škol s klasickým a alternativním přístupem nebo zda je diametrální rozdíl případem pouze těchto dvou vybraných škol.

Komparativní obsahová analýza ŠVP škol ukázala, že přístupy k environmentální výchově se na vybraných školách velice liší. Liší se jak formou výuky průřezového tématu EV, tak dalšími kritérii, která jsou spojená s environmentální výchovou. Výzkum ukázal, že škola s alternativním přístupem má mnohem lépe rozpracovanou environmentální výchovu ve školním vzdělávacím programu než škola s klasickým přístupem. Vesnická škola (A), která vyučuje klasickým přístupem má environmentální výchovu integrovanou do běžně vyučovaných předmětů na prvním stupni od druhé do páté třídy. Škola využívá hojně terénní a venkovní výuky, a to z důvodu vhodného umístění budovy školy v blízkosti přírody, kam mohou žáci s pedagogem dojít v rámci konkrétní vyučovací hodiny. MŠMT doporučuje pro vyučování EV návštěvy programů v ekologických centrech a projekty na téma EV na školách. Po analýze ŠVP a dotazníků se ukázalo, že ani jednoho škola nevyužívá. Škola nemá pozemek či zahradu nebo venkovní učebnu, z důvodu snadné dostupnosti přírody kolem obce. Jak bylo zmíněno výše, městská škola (B) s alternativní výukou má zcela jiný přístup k EV. Škola EV vyučuje pomocí projektové výuky v cyklu, který trvá čtyři školní roky. Škola (B) dává dětem dobrý začátek do života právě zapojením EV, podporuje je v ekologickém smýšlení pomocí nádob na tříděný odpad, využívání vermikompostérů atp. Před distanční výukou škola každoročně navštěvovala programy v ekologických centrech, a na škole probíhal v minulých letech dlouhodobý projekt zaměřený na podporu EV na škole.

Faktorů, které toto mohly ovlivnit, je mnoho, například přístup ředitele školy k environmentální výchově, přístup učitelů k EV, podpora ředitele, aby se pedagogové zúčastnili kurzu pro EVVO koordinátora, nebo zda to je opravdu tím, že alternativní přístup školy je vhodnější pro začlenění EV do programu školy. Ovlivňující faktorem může být i místo, kde se škola nachází. Škola s alternativním přístupem se nachází ve městě a škola s klasickým přístupem se nachází ve vesnici.

Doporučení pro školy

Nejprve bych chtěla dát doporučení škole (A), která se nachází v malé obci a má klasický přístup ke vzdělávání. Prvním doporučením je pořízení nádob na tříděný odpad. Třídění odpadu je ve většině domácností zcela běžná věc a rodiče k němu své děti automaticky vedou. Jistě se objeví rodiny, které tento zvyk nemají ve svém životě automatizovaný, a proto se domnívám, že by měla jít příkladem právě škola. Absenci nádob na třídění škola už řeší, a jak jsme se dozvěděli z dotazníku, je podána žádost u vedení školy na jejich pořízení. Místo jejich zakoupení by se mohly nádoby na třídění odpadu vyrobit v hodině výtvarné výchovy, kde se na prvním stupni také vyučuje environmentální výchova, vhodným materiálem jsou i obyčejné kartonové krabice. Děti by se u výroby mohly také dozvědět doplňkové informace o třídění. Dalším doporučením pro školu (A) je, aby více využívala možnost besed a exkurzí. Myslím si, že by to děti uvítaly. Největším a hlavním doporučením pro školu (A) je ale začlenění environmentální výchovy do školního plánu pro první třídu. Zde se nyní environmentální výchova vůbec neimplementuje do běžně vyučovaných předmětů, ale přitom v tomto věku by děti měly začít získávat environmentální povědomí. Děti v první třídě se toho učí hodně, ale domnívám se, že by toto bylo pro ně přínosným odlehčením a zpestřením i takových předmětů, jako je český jazyk a matematika.

Pro školu ve městě s alternativním přístupem, která je v této bakalářské práci označena jako škola (B), nemám žádné doporučení. Jejich EVVO plán je dobře rozpracovaný. Snaží se děti dostat ven, i když se škola nachází ve městě a dává dětem dobré základy do života. Jako příklad dobré praxe by se zde mělo zmínit, že škola (B) využila možnosti financování pomocí fondu EHP pro podporu vzdělání na dané škole pro lepší implementaci EV do ŠVP. Toto by mohlo být jako doporučení pro všechny ostatní školy.

Doporučení pro další výzkum

Tato práce by mohla být dále rozpracována více směry. Jednou z možností, jak rozšířit toto téma je porovnání environmentální výchovy na prvním stupni ve více školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Do výzkumu je možné zapojit vesnické a městské školy v podhůří, ale také školy v Orlických horách, kde by EV mohla mít opět jinou podobu. Další z možností, jak rozpracovat tuto problematiku, je průzkum znalostí environmentálního smýšlení, tzv. ekogramotnost, kterou má environmentální výchova rozvíjet. Dle mého nejzajímavější možností, jak toto téma dále rozpracovat, je udělat samostatný výzkum pro ověření výstupů této práce. Výsledky prozatím naznačují, že pojetí environmentální výchovy na školách s alternativní výukou a s klasickým vyučováním se velice liší. Proto by se mohly tyto výstupy ověřit na větším počtu škol s odlišným přístupem ke vzdělávání.

Závěr

Bakalářská práce dle zadání zpracovává téma Environmentální vzdělávání ve vybraných školách okresu Rychnov nad Kněžnou. Hlavním cílem práce bylo představení environmentální výchovy a její analýza ve školním vzdělávacím programu na prvním stupni dvou vybraných škol, a následné porovnání těchto dvou výukových programů. Zvolené školy se od sebe liší jak přístupem ke vzdělávání, tak prostředím, v němž se škola nachází. Vedlejším úkolem práce bylo porovnání environmentální výchovy na škole s alternativním přístupem k vyučování a na jiné škole s klasickým vzdělávacím přístupem. Doplňkovým cílem práce bylo také porovnání environmentální výchovy v městském a venkovském prostředí, kde se tyto školy nacházely.

Teoretická část práce byla rozdělena do pěti kapitol. První kapitola definuje, co je environmentální výchova a její cíle. V dalších kapitolách je nastíněna historie environmentální výchovy v České republice a směry environmentální výchovy, které se v České republice nejčastěji využívají. V práci nesmí chybět představení Národní strategie environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO), která je poté rozpracovaná do školních vzdělávacích programů jako průřezové téma environmentální výchova.

V praktické části byly představeny vybrané dvě základní školy, jejich historie, velikost a způsob vzdělávání. Komparativní obsahová analýza školních vzdělávacích programů pro první stupeň ukázala, že škola (A) má integrovanou environmentální výchovu do běžně vyučovaných předmětů na prvním stupni od druhé do páté třídy. Oproti tomu škola (B) vyučuje environmentální výchovu pomocí projektové výuky spolu s ostatními průřezovými tématy ve čtyřletém cyklu. I přes to, že škola (B) vyučuje environmentální výchovu „blokově“, má ji lépe pojatou. Odpovědi respondentů na dotazník pomohly více porozumět plánu environmentální výchovy na školách. Díky dotazníku bylo také zjištěno, jak konkrétně se vyučuje environmentální výchova v projektové výuce na škole (B), zda školy využívají terénní výuky, využívají programy v ekologických centrech nebo jestli mají venkovní učebny.

Seznam použité literatury

1. ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007. ISBN: 978-80-7315-147-8.
2. GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN: 80-85931-79-6.
3. HORKÁ, Hana. *Teorie a metodika ekologické výchovy*. Brno: Paido, 1996. ISBN: 80-85931-33-8.
4. LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1149-5.
5. MÁCHAL, Aleš, Helena NOVÁČKOVÁ, Lenka SOBOTOVÁ a kol. *Úvod do environmentální výchovy a globálního rozvojového vzdělávání: Soubor učebních textů*. Brno: Lipka, 2012. ISBN 978-80-87604-01-4.
6. MÁCHAL, Aleš. *Malý ekologický a environmentální slovníček*. Vyd. 5. Brno: Rezekvítek, 2008. ISBN: 80-86626-08-3.
7. MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Vyd. 2. Brno: Rezekvítek, 2007. ISBN: 80-902954-0-1.
8. NOVÁČEK, Pavel. *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. ISBN: 978-80-244-2514-6.
9. PRŮCHA, Jan. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. Vyd. 2. Praha: Portál, s.r.o., 2004. ISBN: 80-7178-977-1.
10. Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí – § 13 odst. 5.
11. Zákon č. 17/ 1992 Sb., o životním prostředí.
12. Zákon 561/ 2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání.

Seznam internetových zdrojů

1. *Alternativní školy* [online]. © 2001–2021 [cit. 2021-01-02]. Dostupné z: <http://www.alternativniskoly.cz/>
2. Fondy EHP. *Dům zahraniční spolupráce* [online]. ©2021 [cit. 2021–03–14] Dostupné z: <https://www.dzs.cz/program/fondy-ehp/projekty-granty>
3. *Globální rozvojové vzdělání* [online] © 2012–2014 [cit. 2021–02–15]. Dostupné z: <https://www.globalnirozvojovevzdelavani.cz/>
4. GRV v České republice. *Fors (České fórum pro rozvojovou spolupráci)* [online]. Praha: Fors, 2019 [cit. 2021–02–15]. Dostupné z: <http://www.fors.cz/globalni-rozvojove-vzdelavani/grv-v-ceske-republice/#.YDSz0OhKhPa>
5. JONGEPIER, Jan. *Proč ekologická výchova?* [online]. 2009 [cit. 2021-4-11]. Dostupné z: <http://www.ekovychova.cz/vedomosti/jan-jongepier-proc-ekologicka-vychova.html>
6. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021 [cit. 2021-06-03]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/ucebni-dokumenty>
7. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). *Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO)* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2008. [cit. 2021-08-03]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVOE/2759/METODICKY-POKYN-MSMT-K-ZAJISTENI-ENVIRONMENTALNIHO-VZDELAVANI-VYCHOVY-A-OSVETY.html/>
8. Ministerstvo zahraničních věcí (MZV). *Strategie globálního rozvojového vzdělávání a osvěty o globálních souvislostech 2018–2030* [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 2019 [cit. 2020-26-11]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/koncepce_publikace/koncepce/strategie_grv_2018_2030.html
9. Ministerstvo životního prostředí (MŽP). *Státní program EVVO na léta 2016–2025* [online]. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2016 [cit. 2020-16-11]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/\\$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/statni_program_evvo_ep_2016_2025/$FILE/OFDN-SP_EVVO_EP_%202016_2025-20160725.pdf)
10. Ministerstvo životního prostředí (MŽP). *Cíle a indikátory pro environmentální vzdělání, výchovu a osvětu v České republice*. [online]. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2011 [cit. 2020-27-11]. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/\\$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20200717.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/environmentalni_vzdelavani_poradenstvi/$FILE/OEDN-Cile_a_indikatory_EVVO-20200717.pdf)

11. O projektu Kapka 21. *Středisko ekologické výchovy Sever* [online] Trutnov ©2012 [cit. 2021-02-23]. Dostupné z: <https://sever.ekologickavychova.cz/projekty/realizovane-projekty/kapka-21/o-projektu/>
12. Průřezové téma Environmentální výchova – Průvodce upraveným RVP ZV: Tematické okruhy průřezového tématu. *Metodický portál rvp.cz* [online]. Praha ©2020 [cit. 2021-01-21] Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/artefact.php?artefact=70878&view=10912&block=60422>
13. Rámcově vzdělávací program. *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. Praha ©2011–2021 [cit. 2020-09-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/rvp>
14. SARKÖZI, Radek: Projektové vyučování – 1. díl – Charakteristika. *Čtenářská gramotnost a projektové vyučování* [online]. 2010 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-tipy/projektove-vyucovani-1>
15. SLAVÍK, Ondřej. *Projekt kapka 21*. [online]. Hradec Králové, 2006 [cit. 2021-02-23]. Dostupné z: <https://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/krajsky-urad/zeleny-urad/projekt-kapka-21-6085/>
16. Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s. *Akční plán environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v Královéhradeckém kraji na léta 2016-2018* [online]. Horní Maršov: Středisko ekologické výchovy SEVER, o.p.s., 2016 [cit. 2020-21-1]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/rozvoj-kraje/rozvojove-dokumenty/schvalene-koncepce/koncepce-environmentalniho-vzdelavani--vychovy-a-osvety-evvo-v-kralovehradeckem-kraji-30605/>
17. Středisko ekologické výchovy SEVER Horní Maršov, o. p. s. *Koncepce environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v Královéhradeckém kraji* [online]. Horní Maršov: Středisko ekologické výchovy SEVER, o. p. s., 2016 [cit. 2020-7-12]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/scripts/detail.php?id=30605>
18. TUPÝ, Jan. Průřezová témata. *Metodický portál: Články* [online]. 2005 [cit. 2021-01-02]. Dostupný z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/zk/338/PRUREZOVA-TEMATA.html>
19. Základní škola (B). *Školní vzdělávací plán* [online]. 2020 [cit. 2021-19-02].
20. ZŠ a MŠ (A). *Školní vzdělávací program* [online]. 2016 [cit. 2020-1-12]

21. ZORMANOVÁ, Lucie. Projektová výuka. *Metodický portál: Články* [online]. 2012 [cit. 2021-03-15]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/s/14983/clanek/s/P/11975/OPICKA-GOGO.html/>

Seznam příloh

<i>Příloha 1:</i> Dotazník pro školu (A)	54
<i>Příloha 2:</i> Dotazník pro školu (B)	55

Příloha 1: Dotazník pro školu (A)

Dobrý den,

děkuji Vám za ochotu při vyplnění krátkého dotazníku, který použiji ve své bakalářské práci. Doufám, že Vám vyplnění tohoto dotazníku zabere jen pár minut.

1. Jak vyučujete environmentální výchovu v páté třídě?

⇒

2. Myslíte, že je rozdíl v pojetí environmentální výchovy na škole nacházející se na vesnici a ve městě?

⇒

3. Podporuje prostředí Vaší školy děti v ekologickém myšlení?

⇒

4. Využíváte při vyučování/ projektové výuce terénní výuku?

⇒

5. Environmentální výchova má vést k nějaké podobě ekologické gramotnosti, myslíte si, že ji opravdu děti mají?

⇒

6. Navštívila Vaše škola za poslední čtyři roky program v ekologickém centru?

⇒

7. Běží nyní na Vaší škole dlouhodobé projekty týkající se environmentální výchovy?

⇒

8. Má Vaše škola školní pozemek, zahradu či venkovní učebnu?

⇒

9. Vidíte rozdíl mezi realizací environmentální výchovy na škole s klasickým přístupem a na škole s alternativním přístupem?

⇒

Příloha 2: Dotazník pro školu (B)

Dobrý den,

děkuji Vám za ochotu při vyplnění krátkého dotazníku, který použiji ve své bakalářské práci. Doufám, že Vám vyplnění tohoto dotazníku zabere jen pár minut.

1. Bylo téma environmentální výchovy v projektové výuce na Vaší škole ve školním roce 2020/2021 (tedy před distanční výchovou)?

⇒

2. Myslíte, že je rozdíl v pojetí environmentální výchovy na škole nacházející se na vesnici a ve městě?

⇒

3. Podporuje prostředí školy děti v ekologickém myšlení?

⇒

4. Využíváte při vyučování/ projektové výuce terénní výuku?

⇒

5. Environmentální výchova má vést k nějaké podobě ekologické gramotnosti, myslíte si, že ji opravdu děti mají?

⇒

6. Navštívila Vaše škola za poslední čtyři roky program v ekologickém centru?

⇒

7. Běží nyní na Vaší škole projekty týkající se environmentální výchovy?

⇒

8. Má Vaše škola školní pozemek, zahradu či venkovní učebnu?

⇒

9. Vidíte rozdíl mezi realizací environmentální výchovy na škole s klasickým přístupem a na škole s alternativním přístupem?

⇒